

A kötelempéldány-szolgáltatás és -elosztás új rendszere II.

A kötelempéldányok új elosztási rendjéről — melynek ismertetését lapunk előző számában kezdtük meg — a továbbiakban már jelen időben beszélhetünk: *az új rend 1978. január 1-én életbe lépett.* Természetesen az új elosztási rendre való áttérés csak fokozatos lehet, hiszen többkötetes művek időben eltolódó megjelenése esetén fenn kell tartani az eddigi elosztási módot. (Azoknak a könyvtáraknak kell megkapniuk például az újabb lexikonkötetet, amelyek az előző köteteket mint kötelempéldányt megkapták.) Az ilyen „átmeneti” esetektől eltekintve az idén megjelent sajtótermékek kötelempéldányai már az új elosztási rend alapján jutnak el a cikkünk első részében ismertetett regionális, illetve a most ismertetésre kerülő szakterületi szempontú elosztás útján könyvtári rendszerünk számos jelentős tagkönyvtárába.

Szakterületi részesedés

A kötelempéldányok *szakterületi szempontú* elosztása lényegében csak az eddigi válogatási rendszer módosítását jelenti. A cél továbbra is az, hogy néhány kijelölt országos jelentőségű szakkönyvtár (illetve felsőoktatási könyvtár) hozzájuthasson a gyűjtőkörébe illő kötelempéldányokhoz. A különbség a múlthoz képest mindössze annyi, hogy ezt a lehetőséget az eddiginél több könyvtár kapta meg, de körülhatároltabb szakterületeken. A szakterületek elhatárolása persze nem eshet mindenütt egybe az adott könyvtár pontos gyűjtőkörével, ez a megoldás mégis lényegesen többet nyújt a részesedő könyvtáraknak, mint eddig a válogatás vagy az utóválogatás lehetősége. A könyvtári rendszer szempontjából pedig az elosztás következetessége, a sajtótermékek útjának nyomonkövethetősége az, ami a kötelempéldányok hasznosítási lehetőségeit az eddigiékhöz képest szinte többszörösére növeli.

A nem regionális alapon részesedő könyvtárak különböző módon: mint *biztosított részesedésű*, vagy mint *válogató jogú* könyvtárak részesülnek a gyűjtő- és a szolgáltatási körüknek megfelelő, használati célú kötelempéldányokból.

A *biztosított részesedésű könyvtárak* a számukra kijelölt szakterület teljes kötelempéldány-anyagát rendszeresen és hiánytalanul megkapják, éppen úgy, mint a regionális alapon részesedő könyvtárak. A biztosított részesedésű könyvtárak és a számukra kijelölt szakterületek a következők:

Állami Gorkij Könyvtár 13.*; a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára 5., 6., 7., 8., 9.; Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1., 4., 12., 13.; Károlyi Mihály Országos Mezőgazdasági Könyvtár (AGROINFORM) 10.; a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Könyvtára 13.; a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára 2.; a Nehézipari Műszaki Egyetem Könyvtára (Miskolc) 7., 9.; Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ 11.; a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Könyvtára 11.; Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum 3.; a Veszprémi Vegyipari Egyetem Könyvtára 5., 8.

Néhány nagy könyvtárunk (az Egyetemi, az Akadémiai Könyvtár és az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ) továbbra is a teljes kötelempéldány-mennyiségből válogathat. Ez az *általános válogató jog*, ha engedménynek tűnik is és ellentmond a kötelempéldányok új elosztási rendjét meghatározó alapelveknek, a gyakorlat szempontjából elkerülhetetlen. Ilyen nagy intézmények hosszú idő óta meglevő jogainak megszüntetését semmi nem indokolta, bár igaz az is, hogy széles és sokirányú gyűjtőkörük, illetve az ebből adódó igényeik a kialakított szakterületi bontással nem egyeztethetők össze. (Sokirányú gyűjtésük következtében viszont éppen ezek válogató tevékenysége nyomán keletkezik a legkisebb maradék, amelynek képződése — mint a bevezetőben már említettük — komoly gondot okoz.) Természetesen a kötelempéldányokkal való gazdálkodás itt is számol bizonyos önkorlátozással, például azzal, hogy az OMKDK gyakorlatilag nem fog az 1., 3., 4., 12., 13. vagy az Egyetemi Könyvtár a 7., 8., 9., 10., 11., 13. szakcsoport anyagából válogatni, bár joga és lehetősége erre is megvan. (A Széchényi Könyvtár viszont jogosan tagadhatja meg a kötelempéldányt a könyvtár gyűjtőkörébe nem tartozó műből.)

A *korlátozott válogató jogú* könyvtárak részesedésének módja éppen ebben tér el az előbbiektől: válogató joguk csak bizonyos szakterületekre, vagy csak azok egy

* Emlékeztetőül: a számok a következő szakterületeket jelölik (részletesen lásd a Könyvtáros 1977. évi 12. számában): 1. humán tudományok, 2. közgazdaság, 3. pedagógia, 4. társadalomtudományok, 5. kémia, 6. természettudományok, 7. bányászat, 8. vegyipar, 9. műszaki tudományok, 10. agrártudományok, 11. orvostudományok, 12. szépirodalom, 13. zene.

részére terjed ki. Ilyen korlátozott válogató joga van az Országgyűlési Könyvtárnak a humán tudományok, a közgazdaság, a társadalomtudományok és a szépirodalom területére, hogy a gyűjtőkörébe tartozó jogi, politikai és legújabbkori történeti jellegű sajtótermékeket, valamint a szépirodalomból a fentiekhez „háttérként” szolgáló műveket kiválogathassa. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum korlátozott válogató jogával élve egészítheti ki pedagógiai gyűjteményét (amit mint biztosított részesedési könyvtár kap meg) az 1-es szakcsoportból a lélektan, valamint a 12-esből a gyermek- és ifjúsági irodalom kötelespéldányaival. Az AGROINFORM szintén ennek alapján válogathatja ki az orvostudományi csoportból a szükséges általános biológiai, élettani műveket és így jut a Könyvtártudományi és Módszertani Központ szakkönyvtára a könyvtár-informatikai sajtótermékekhez abból a „humán” csoportból, amely a lélektan szempontjából az OPKM, egyébként pedig az Országgyűlési Könyvtár rendelkezésére áll.

Ez a nagy vonalakban vázolt elosztási rend a kötelespéldányokkal való gazdálkodás bevezetése révén még számos kisebb ellátási (juttatási) kérdést is meg tud oldani: például az OPKM alsó- és középfokú tankönyv-gyűjteményének rendszeres gyarapítását, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárának a Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszerben végzett munkájához szükséges kiadványok juttatását, sőt a Magyar Nemzeti Galéria plakátgyűjteményének gyarapítását is a grafikus plakátok egy-egy kötelespéldányával.

A részesedő könyvtárak feladatai

Az állománygyarapítás talán legnagyobb nehézsége hozzájutni a nem hivatalos kiadók legtöbb kiadványához, a kereskedelmi forgalomba nem kerülő sajtótermékekhez (sőt, gyakran egyáltalán tudomást szerezni róluk). Ezen a gondon segít a kötelespéldányokhoz való rendszeres hozzájutás, amely a részesedő könyvtárak számára lehetővé teszi egy-egy szakterület hazai irodalmának valóban *teljességre törekvő* gyűjtését. A részesedő könyvtáraknak azonban élniük is kell a lehetőséggel, és így kialakult gyűjteményüket minden érdeklődő számára hozzáférhetővé kell tenniük. Pénzben is nagy értéket képvisel a részesedő könyvtárak számára a kötelespéldányjuttatás, de talán még értékesebb az a rang, amit a könyvtár a részesedő alapokon elérhet: egész ország rész számára válhat valamely szakterület megbízható alapkönyvtárává.

Mit nyújtanak és nyújthatnak mindezt a részesedő könyvtárak? A jogszabály szükségzavú fogalmazása szerint „a könyvtárak a sajtótermékekből részükre biztosított kötelespéldányokat nyilvántartásba veszik, az olvasóknak közvetlenül vagy könyvtárközi kölcsönzés útján rendelkezésre bocsátják, és — eltérő rendelkezés hiányában — legalább tíz évig megőrzik.”

Más szavakkal kifejezve azt is jelenti ez a kötelezettség, hogy a kötelespéldányokat a részesedő könyvtár nem teheti állományának olyan részévé, melynek eredetiben való kölcsönzési kötelezettsége alól a könyvtárközi kölcsönzés szabályozása felmentést ad. A *rendelkezésre bocsátás* kötelezettségével magától értetődően együtt jár a *feldolgozás és feltárás* kötelezettsége is. Ma ez a kötelezettség még valamennyi részesedő könyvtárra vonatkozik. A jövő feladata az *egyszeri feldolgozás* elvét ezen a területen is bevezetni, illetve gyakorlattá alakítani. Elképzelhető a részesedő könyvtárak közötti együttműködés és munkamegosztás is, de valószínűbbnek látszik a nemzeti bibliográfiai feldolgozáshoz kapcsolódó valamilyen megoldás. Az mindenesetre csak átmeneti állapotnak tekinthető, hogy egy-egy szakterület kötelespéldány-anyagát (tehát azonos sajtótermékeket) 8—10 részesedő könyvtárban párhuzamosan, egymástól függetlenül dolgozzanak fel. Megnyugtató és végleges megoldásról csak akkor beszélhetünk majd, amikor az elosztásra kerülő kötelespéldányok feldolgozott állapotban (például cédu-lákkal vagy a feldolgozást rögzítő technikai eszközzel — pl. lyukszalaggal — együtt) jutnak el a részesedő könyvtárakba. Ennek az „egyszeri feldolgozásnak” kell majd vállalkoznia a hiányjelzésre is, amelyet az OSZK kötelespéldány-szolgálat jelenleg nem tud vállalni. A kötelespéldány ugyanis csak egy szakcsoportba kerülhet, ha több területet érint is: ezért lenne hasznos a részesedő könyvtárak figyelmét hiányjelzéssel felhívni olyan sajtótermékekre, amelyek az adott szakterületet is érintik, de a besorolással máshová kerültek. Ennek megvalósulásáig (de azután is) a kötelespéldány-ellátásból való részesedés a könyvtáraktól körültekintő és felölősségteljes állománygyarapító munkát kíván: csak így válhat egy-egy kijelölt könyvtár szakterületének valóban gazdájává, amelyhez nemhiába fordul kérésével az érdeklődő olvasó, vagy bármely másik könyvtár.